

אנרגיה מתחדשת

תרגומה הראשון של התורה לשפה אחרת – יוונית – נעשה בסביבות המאה השנייה לפני הספירה במצרים, בימי מלכותו של תלמי השני. הוא ידוע בשם "תרגום השבעים", כי הופקד עליו צוות בן שבעים מלומדים. הגמרא מספרת שבמקומות מסוימים שינו המתרגמים את האמור במתכוון, כי סברו שתרגום מילולי יהיה חסר-מובן לקורא היווני. מקום אחד כזה הוא הפסוק "וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה" (בראשית ב, ב). השבעים שינו וכתבו "ביום השישי".¹

מה הפריע להם? מדוע האמירה שאלוהים ברא את העולם בשישה ימים נשמעת סבירה יותר מהאמירה שהוא ברא את העולם בשבעה? התשובה פשוטה: היוונים לא יכלו להבין כיצד היום השביעי, שבת, יכול להיחשב יום של בריאה. אלוהים נח ביום הזה; איך יכולה מנוחה להיחשב למלאכת-בריה? מה אנו משיגים כשאנינו יוצרים, כשאנינו עובדים, כשאנינו ממציאים? לכאורה, זה באמת לא הגיוני.

ואכן, בידינו עדויות בלתי-תלויות, מתוך כתביהם של מחברים הלניסטים בני התקופה, המלמדות שמקובל היה אז ללעוג ליהודים על השבת. היהודים בטלים ממלאכה יום בשבוע, אמרו אותם הלניסטים, משום שהם עצלנים. הרעיון כי ליום השבת

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

עצמו עשוי להיות ערך עצמאי היה כנראה מעבר להשגתם. זמן לא רב לאחר מכן החלה האימפריה של אלכסנדר הגדול להתפורר, כמוה כערי-המדינה היווניות שקדמו לה ואשר הצמיחו כמה מגדולי ההוגים והכותבים בהיסטוריה. ציוויליזציות, כמוהן כבני אדם יחידים, עלולות לסבול משחיקה. זה קורה למי שבלוח הזמנים שלו אין יום קבוע של מנוחה. כדברי אחד העם, יותר מששמרו ישראל את השבת, שמרה השבת את ישראל. הקצו יום שבועי למנוחה – ולא תישחקו.

מצוות השבת נזכרת לראשונה בפרשתנו. השבת היא מן המוסדות החשובים שהעולם ידע אי פעם. היא שינתה את תפיסת הזמן של האנושות. לפני הולדת היהדות מדרו אנשים את הזמן על פי השמש – שנת החמה בת 365 הימים, ועונות השנה הסדורות בה – או על פי הירח והירח בן כשלושים הימים המציין את מחזור הימלאו והיחסרו. לשנה ולחודש יש אפוא בסיס טבעי; השבוע, לעומת זאת, אינו קשור לשום מחזור בטבע וביקום. יחידת-הזמן בת שבעת הימים היא פרי רוחה של התורה, והיא נפוצה בעולם כולו דרך הנצרות והאסלאם ששאבו אותה ממנה ורק הזיזו את יום המנוחה. וכך, לאנושות יש שנים בגלל השמש, חודשים בגלל הירח, ושבועות בגלל היהודים.

השבת מחוללת בחיינו ובחברה שאנו חיים בה חלל שבתחומיו אנחנו חופשיים באמת. חופשיים מלחצי העבודה; חופשיים מדרישותיהם של מעסיקים תובעניים; חופשיים מלילות הסירנה של החברה הצרכנית המדרבנת אותנו לרצף בכסף את דרכנו אל האושר; חופשיים להיות אנו עצמנו בקרב יקירינו. היום האחד הזה הצליח להגיש משמעות רעננה בכל דור ודור, למרות התמורות הכלכליות והתעשייתיות מרחיקות-הלכת. בימי משה, פירושו היה חופש מעבודת פרעה. במאה התשע-עשרה ובתחילת

המאה העשרים הוא היה יום של חופש מתנאי העבודה הקשים וארוכי-השעות של סדנאות היזע. בימינו, זה יום של חופש מהדוא"ל, מהטלפון החכם על רשתותיו וקבוצותיו, ומהציפייה שנהיה זמינים מסביב לשעון.

אנו למדים מפרשתנו ששבת היא אחת המצוות הראשונות שבני ישראל קיבלו סמוך לצאתם ממצרים. הם התלוננו על מחסור באוכל, וה' אמר להם שיוריד להם מן השמים – אך אסר עליהם ללקט אותו ביום השביעי, והבטיח להם, כאוכל-נפש לשבת, מנה כפולה ביום שישי. עד היום אנו מציינים זאת בלחם-המשנה של ארוחות השבת.

השבת היא תופעה חסרת תקדים לא רק מבחינה תרבותית, אלא גם מבחינה מושגית. לאורך ההיסטוריה חלמו אנשים על עולם אידיאלי. חזונות כאלה קרויים אוטופיה – מונח שפירושו המילולי ביוונית הוא בעצם "שום-מקום".² מונח זה יאה להם משום שאף לא אחד מהם התממש. השבת – כן. השבת היא אוטופיה-עכשיו, כי אנו יוצרים בה, למשך 25 שעות בשבוע, עולם שאין בו היררכיות. לא מעסיקים מול מועסקים, לא קונים מול מוכרים, לא חוסר-שוויון בהון או בכוח, לא ייצור ולא תחבורה ולא רעש החרושת ולא המולת השוק. השבת היא "נקודת הדממה של העולם המסתובב";³ היא השקט שבין שני פרקים בסימפונייה; היא השעיה של מרוץ השעות; היא מקבילתם, במימד הזמן, של שמורת הטבע, הגן והשטח הפתוח, אותן ריאות ירוקות בין ערים ובין כרכים שעוד אפשר להילטף בהן ברוח קלה ולהתמוגג מזמרת ציפורים. השבת היא אוטופיה – אך לא בקץ הימים אלא כאן ועכשיו ושוב ושוב. באמצע העולם ובאמצע הזמנים.

ה' רצה שבני ישראל יתחילו את מעגל היום-החופשי-בשבוע שלהם כבר בצאתם ממצרים, כי להשגת חופש אמתי, חופש של שבועה ימים בשבוע, דרוש זמן רב. מאות על מאות; אלפי שנים. התורה רואה את העבדות כעוול,⁴ אך היא לא ביטלה אותה באופן מיידי מפני שבני האדם עוד לא היו מוכנים לכך. בריטניה וארצות הברית ביטלו את העבדות רק במאה ה-19, וגם אז עלה להן הדבר במאבקים פנימיים. אך הישג מאוחר זה של האנושות נעשה בלתי נמנע כבר ברגע שניתנה מצוות השבת – מפני שעבדים היודעים את החופש, ולו ליום אחד מדי שבוע, חזקה עליהם שכיום מן הימים יקומו הם או צאצאיהם על כבליהם.

רוח האדם זקוקה לזמן לנשום, לשאוף, לצמוח. הכלל הראשון בניהול זמן הוא שיש להבחין בין דברים חשובים לבין דברים שהם רק דחופים. בעתות לחץ, הנטייה היא לדחות את הדברים החשובים מפני הדברים הדחופים. אלא שהדברים החשובים הם אלה הנחוצים יותר לאושרנו ולתחושה שאנו חיים את חיינו כראוי. שבת הוא הזמן המוקדש לדברים החשובים והלא-דחופים: משפחה, חברים, קהילה, חוויית-קדושה, תפילה והודיה לה' על הדברים הטובים בחיינו, וקריאה בתורה תוך שאנו מגוללים שוב את הסיפור הארוך והדרמטי של עמנו ושל מסענו. בשבת אנו חוגגים על הנרות, היין והחלות את שלום הבית: השלום שבא מאהבה ואשר שורה באשר השכינה שורה. זהו יופי שנוצר לא בידי מיכלאנג'לו או לאונרדו אלא בידינו: אי שלו של זמן בלב ים רוגש של עולם חסר מנוחה.

השתתפתי פעם באמריצר שבהודו, העיר הקדושה לסיקים, יחד עם הדלאי לאמה, בסמינר שארגן מכון אליהו לדיאלוג בין-דתי. במהלך השיחות, אל מול קהל בן אלפיים סטודנטים סיקים,

פנה אחד המנהיגים הסיקים אל הסטודנטים ואמר: "מה שדרוש לנו הוא מה שיש ליהודים: שבת!" נסו לדמיין, אמר להם, יום בשבוע המוקדש למשפחה, לבית ולמערכות יחסים. הוא ראה את היופי שבשבת. אנחנו יכולים לחיות אותו במציאות.

היוונים הקדומים לא הצליחו להבין איך יום מנוחה יכול להיות חלק ממעשה בריאה. אך כזה הוא יום השבת. כי אלמלא מנוחת הגוף, שלוות הנפש, רגיעת הנשמה ורענון קשרי הזהות והאהבה שלנו, תהליך היצירה היה דועך ומתנוון. אנשים ועמים כפופים לעיקרון האנטרופיה, העיקרון הקובע שכל מערכת מאבדת אנרגיה לאורך הזמן. עם ישראל לא איבד את האנרגיה שלו לאורך הזמן, ונשאר חיוני ויצירתי כפי שהיה תמיד. הסיבה לכך היא השבת: משאב האנרגיה המתחדשת הגדול ביותר של האנושות, היום שנותן לנו כוח להמשיך ליצור.

1. תלמוד בבלי, תענית ט ע"א.
2. טבע אותה סר תומס מור בשנת 1516, ככותרת לספרו.
3. מתוך השני ב"ארבעה קוורטטים" מאת ט"ס אליוט, מאנגלית: מאיה בז'רנו, תל אביב: קשב לשירה, תשס"ח.
4. על יחסה השלילי של התורה לעבודת ראו בספרו של הרב נחום רבינוביץ' **מסילות בלבבם** (מעלה אדומים: מעליות, תשע"ה), עמ' 38-45. טיעונו של הרב רבינוביץ' מתבסס על השקפת התורה שבכתב והתורה שבעל פה כי כל בני האדם הם בעלי מעמד אונטולוגי שווה בהיותם עשויים בצלם אלוהים וכדמותו – השקפה שהיא ניגודן הגמור של השקפות אפלטון ואריסטו, בין היתר. הרב רבינוביץ' מנתח את פירושי חז"ל, הרמב"ם והמאירי למילים "לַעֲלֹם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ" (ויקרא כה, מו). ראו גם הפסוקים שהוא מצטט מספר איוב (לא, יג-טו) "אם אָמַס מְשֻׁפֵּט עֲבָדִי וְאַמְתִּי בְרָבִם עֲמַדִּי? וְמֵה אֶעֱשֶׂה כִּי יָקֻם אֵיל, וְכִי יִפְקֹד מֵה אֲשִׁיכְנוּ? הֲלֹא בִּבְטָן עֲשָׂנִי עֲשֶׂהוּ, וְיִכְנְנוּ בְּרַחֲם אֲחֶד".